

ADRIENNE RICH

MOEDERSCHAP EN DOCHTERSCHAP

Vertaling Maaïke Meijer en
Marta Vooren

Met een essay van
Lotte Houwink ten Cate

NIJGH & VAN DITMAR
AMSTERDAM

MOEDERSCHAP EN DOCHTERSCHAP

1

Moeder

Ik schrijf naar huis

Ik ben alleen en

Geef me mijn lichaam terug.

– Susan Griffin

Een map ligt open naast me, als ik begin te schrijven. Er komt een grote hoeveelheid literatuurverwijzingen en citaten uit, waarschijnlijk allemaal relevant, maar ze kunnen me geen van alle helpen om een begin te maken. Dit is de kern van mijn boek. Ik begin eraan als een vrouw die, geboren uit de schoot van haar moeder, elke keer weer en op verschillende manieren geprobeerd heeft terug te keren tot haar moeder, om haar opnieuw te bezitten en door haar bezeten te worden, om wederzijdse bevestiging van en met een andere vrouw te vinden. Dat is het waar zowel dochters als moeders naar hunkeren, zich dan weer van losscheuren; wat zij voor elkaar mogelijk of onmogelijk maken.

Het eerste besef dat elke vrouw heeft van warmte, koestering, tederheid, veiligheid, sensualiteit en wederkerigheid komt van haar moeder. Die vroegste verstrengeling van het ene vrouwenlichaam met het andere kan vroeg of laat ontkend of verworpen worden, ervaren worden als verstikkende bezitsdrang, als een afwijzing, een valstrik of een taboe; maar in het begin is het de hele wereld. Natuurlijk leert ook het mannelijk kind de tederheid, koestering en wederkerigheid voor het eerst kennen door een vrouwelijk lichaam. Maar geïnstitutionaliseerde heteroseksualiteit en geïnstitutionaliseerd moederschap eisen van het vrouwelijk kind dat zij deze eerste gevoelens van afhankelijkheid, erotiek en wederkerigheid overdraagt van haar eerste vrouw op een man. Alleen dan kan zij een zogenaamde ‘normale’ vrouw worden – dat wil zeggen een vrouw die haar meest intense geestelijke en lichamelijke energie richt op mannen.*

Ik zag het menstratiebloed van mijn eigen moeder, voordat ik het mijne zag. Haar lichaam was het eerste vrouwenlichaam waar ik naar keek, om te weten

*Op gevaar af in herhaling te vervallen wil ik hier nog eens opmerken dat het *instituut* heteroseksualiteit met zijn sociale beloningen en straffen, zijn rolgedrag en zijn sancties tegen ‘afwijking’ niet hetzelfde is als een menselijke ervaring die in vrijheid gekozen en beleefd wordt. 1986: Zie mijn essay, ‘Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence’, in *Blood, Bread, and Poetry: Selected Prose 1979-1985*. New York: Norton, 1986. Vertaling door Pamela Pattynama, ‘Gedwongen heteroseksualiteit en lesbisch bestaan’, in *Socialisties-Feministische Teksten 6*, pp. 44-80. Amsterdam: Sara 1981.

wat vrouwen waren en wat ik later worden zou. Ik herinner me hoe ik met haar in bad ging in de hete zomers van mijn vroege kindertijd, en hoe ik met haar speelde in het frisse water. Als klein kind dacht ik eraan hoe mooi zij was: in mijn gedachten associeerde ik haar met een prent van Botticelli's *Geboorte van Venus* aan de muur, half glimlachend en met golvend haar. Als puber keek ik nog af en toe verlegen naar mijn moeders lichaam, waarbij ik me vaag voorstelde: ik krijg ook borsten, volle heupen en haar tussen mijn bovenbenen – wat dat toen ook voor me betekende en met alle ambivalentie van een dergelijke gedachte. Er waren ook andere gedachten: ook ik zal trouwen en kinderen krijgen – maar *niet zoals zij*. Ik zal een manier vinden om het allemaal anders te doen.

Het gespannen, smalle lichaam van mijn vader sprak niet tot mijn verbeelding, hoewel het aan alle kanten autoriteit en zelfbeheersing uitstraalde. Vaak zag ik vluchtig zijn penis, die achter een losjes geknoopte badjas zichtbaar was. Maar ik had al vroeg begrepen dat hij anders was dan mijn moeder. Het was zijn stem, zijn aanwezigheid en zijn stijl waar ons hele huis van vervuld leek. Ik kan mij niet herinneren wanneer de vrouwelijke sensualiteit van mijn moeder, haar lichaam en haar sfeer voor mij begonnen te wijken voor de aantrekkingskracht van het zelfbewustzijn en het temperament van mijn vader; misschien toen mijn zusje pas geboren was en hij mij begon te leren lezen.

Zelfs de naam van mijn moeder, Helen, had een

soort toverkracht voor mij als kind. Toen ik, heel jong nog, Griekse mythologie las, identificeerde ik op een of andere manier Helen mijn moeder met Helena van Troje; of misschien zelfs nog meer met de ‘Helen’ van Poe, een gedicht dat mijn vader graag citeerde:

Helena, in mijn ogen bent u zo schoon
Als de barken uit Nice van weleer
Die zachtjes, over een geurige zee,
De zwerver, afgemat en moe van zijn reizen,
Terugbrengen naar zijn eigen thuishaven.*

Zij, Helen mijn moeder, was natuurlijk *mijn* thuishaven. Ik denk dat ik in dat gedicht voor het eerst mijn eigen verlangens hoorde, de verlangens van het vrouwelijke kind, onder woorden gebracht door een mannelijke dichter en uitgesproken door de stem van een man – mijn vader.

Mijn vader praatte erg veel over schoonheid en de drang tot het volmaakte. Het vrouwelijk lichaam was voor zijn gevoel onrein; hij vond de natuurlijke vrouwelijke lichaamsgeuren onprettig. Zijn onlichamelijkheid was een manier om zich los te maken van die lagere sfeer, die plek waar vrouwen zweetten, uitscheidden, elke maand bloedden en zwanger werden. (In de laatste

*Helen, thy beauty is to me
Like those Nicean barks of yore,
That gently, o'er a perfumed sea,
The weary, wayworn wanderer bore
To his own native shore...

maanden van haar zwangerschap merkte mijn moeder dat hij altijd wegkeek van haar lichaam.) Misschien was hij in dit opzicht erg Joods, maar ook erg Zuidelijk: de 'zuivere' en dus bloed-loze witte vrouw werd geacht een soort gardenia te zijn, bleek in het maanlicht, die vlekke aan de randen als zij werd aangeraakt.

Maar het eerste genot en de geruststelling die ik vond bij het lichaam van mijn moeder, waren denk ik een indruk die nooit helemaal werd uitgewist, zelfs niet in de jaren dat ik als dochter van mijn vader leed onder die duistere afkeer van mijn eigen lichaam die zo typerend is voor vrouwen die zichzelf door mannen zien. Ik vertrouwde het genot dat mijn eigen lichaam mij kon geven, zelfs in een tijd dat het woord 'masturbatie' nog niet eens uitgesproken mocht worden. Mijn moeder zou mij dit plezier ongetwijfeld actief hebben tegengemaakt, als zij er weet van had gehad. Toch voel ik ondanks alles dat ik uiteindelijk van mijn eigen lichaam ging houden, doordat ik eerst van haar lichaam had gehouden – en dat dit een in diepste wezen matrilineaire erfenis was. Ik wist dat ik geen lichaamloos verstand was. Mijn geest en mijn lichaam mochten dan gescheiden zijn, alsof het ene bij mijn vader en het andere bij mijn moeder hoorde; maar *ik bezat ze allebei*.

Moeders en dochters hebben altijd – buiten de mondeling overgeleverde traditionele kennis van hoe je als vrouw moet overleven – een kennis met elkaar uitgewisseld die onderbewust, woordeloos en revolutionair

is: de kennis die in elkaar overvloeit tussen twee op elkaar lijkende lichamen, waarvan het ene negen maanden in het andere heeft doorgebracht. De ervaring van het baren roept in een dochter diepgewortelde herinneringen aan haar moeder op; vrouwen dromen vaak over hun moeders gedurende zwangerschap en bevalling. Alice Rossi meent dat een vrouw bij de eerste borstvoeding van haar eigen kind geroerd wordt, doordat zij zich de geur herinnert van de melk van haar eigen moeder. In hun menstruatieperiode ervaren sommige dochters een vrouwelijke intimiteit met hun moeders, zelfs als de relatie verder in het algemeen moeizaam is en er veel conflicten zijn.¹

2

Het is moeilijk om over mijn eigen moeder te schrijven. Maar wat ik ook schrijf, het is mijn verhaal, mijn versie van het verleden. Als zij haar eigen verhaal zou vertellen, zou er een ander beeld worden opgeroepen. Maar in mijn beeld én in het hare zouden oude, smeulende plekken van laaiende woede zijn. Voor haar huwelijk had zij jarenlang serieus gestudeerd voor concertpianiste en componiste. Ze was geboren in een stad in het Zuiden. Haar moeder was een sterke, gefrustreerde vrouw. Ze had een studiebeurs gewonnen, waarmee zij aan het Peabody Conservatorium in Baltimore kon studeren, en door les te geven aan een meisjesschool had ze geld